

Ieder voor zich en niks voor hen allen

Ontbrekend fotografiebeleid
in Nederland

Eddie Marsman Er gebeurt veel in de Nederlandse fotografie. Tal van nieuwe musea, huizen en andersoortige podia zagen de afgelopen jaren het licht. Da's mooi, vooral voor de fotografen. Hebben ze eindelijk een beetje speelruimte. Maar met beleid had en heeft het allemaal weinig te maken. Freelance fotografie-journalist Eddie Marsman over het schrijnend gebrek aan eenheid, inzicht en beleid.

Op de kop af tien jaar geleden schreef ik een uitvoerig artikel over de totstandkoming van het Nederlands Foto Instituut (NFI) dat, samen met het Nederlands fotoarchief en het Nationaal Fotorestauratie Atelier, zojuist was ondergebracht in het 'Huis van de fotografie' in Rotterdam. Het verscheen in *Stilstaande beelden*, de zevende aflevering van het door de Boekmanstichting uitgegeven jaarboek *Kunst en beleid in Nederland*.

In het artikel verhaalde ik over de eerste Amsterdamse aanzetten op papier in het midden van de jaren zeventig, over de stroomversnelling door het Rotterdamse Perspektief in het midden van de jaren tachtig, over de Haagse beslissingen in het begin van de jaren negentig. En over de opening in de Witte de Withstraat op 30 maart 1994.

Natuurlijk kwamen het gebrekkige voorzieningenniveau in de fotografie en de magere inzet van de diverse overheden regelmatig ter

sprake. Daarover waren tenslotte in die jaren de nodige vurige nota's verschenen – over inkomens, auteursrechten en BTW-kwesties; over podia, opdrachten en, zeg maar, deskundigheidsbevordering.

Maar bovenal ging het artikel over het onderlinge gebakkelei en het rumoer dat zich in de loop van diezelfde jaren gaandeweg minder en minder had gericht op wat dat instituut zou moeten zijn en moeten doen, en meer en meer op waar het zou moeten komen te staan.

Voor het schrijven van het stuk sprak ik met enkele hoofdrolspelers die in verschillende stadia van het proces een of meer beslissende zetjes gaven aan de oprichting van dat zo lang gewenste 'Huis van de fotografie'. Of althans, die hadden geprobeerd die zetjes te geven. Want achteraf moesten ze regelmatig toegeven dat ze zich hier en daar danig hadden verkeken. Met de beste bedoelingen weliswaar, maar toch. Het Huis stond niet waar ze het hadden gedacht, de

kamers zagen er anders uit dan hun voor ogen had gestaan, aan de muren hing niet wat ze die muren in de aanloop hadden toegedacht. Dat wil zeggen, de een vond dat wat meer dan de ander, en dat was meestal afhankelijk van de positie die ze, ideëel en/of geografisch, in het wordingsproces hadden ingenomen.

Eens waren ze het eigenlijk maar over één ding: de financiën. Nog geen 700.000 gulden kreeg het NFI van het Rijk ter beschikking bij de start. Dat was natuurlijk 'niet diep' (toenmalig directeur Adriaan Monshouwer), 'marginaal' (Pieter Boersma, toen bestuursvoorzitter van het Nederlands Foto Archief) en 'onbegrijpelijk' (Bas Vroege, directeur van fotografisch centrum Perspektief, dat alle steun en subsidie zag verdampen bij de oprichting van het NFI waarvoor het zolang en met verve had gepleit).

Lange, kronkelige weg

De weg naar 'het Huis' was lang en kronkelig geweest. De eerste concrete voorstellen waren gedaan in Amsterdam vanuit de kringen van de fotografenorganisatie GKf en op niets uitgelopen. Alleen het idee van een archief bleef hangen, werd door het Amsterdamse Maria Austria Instituut nogmaals geopperd, vervolgens onderzocht, in rapporten vervat, gewogen en nog eens gewogen en na ampel beraad van voldoende gewicht bevonden. Waarna de papieren oprichting volgde – alsmede de terugkeer van de roep om een groter, breder, musealer 'instituut'.

Die roep had vooral geklonken vanuit Rotterdam, waar zich inmiddels het uiterst actieve centrum Perspektief bevond. Het schreef rapporten, organiseerde symposia, schreef nog meer rapporten en mobiliseerde al doende steun voor het idee. Wat hem niet door iedereen in dank werd afgenomen, zeker niet toen het de havenstad als mogelijke vestigingsplaats ging opperen en, even later, zichzelf als fundament ervan. Dat de gemeente Rotterdam als enige

alert reageerde toen de huisvesting van het archief ter sprake kwam, dat ook daarom minister van WVC Elco Brinkman vestiging in die stad voorwaarde noemde voor financiële ondersteuning; het maakte het er allemaal niet gemakkelijker op.

Links en rechts werden pennen geslepen, petitie geschreven, protesten aangetekend en, uiteraard, ook toen al: journalisten opgetrommeld. Tot aan de Raad van State gingen de bezwaren, al was dat eigenlijk vooral een formele aangelegenheid: het fotoarchief wilde zijn achterban kunnen voorhouden dat het 'tot het uiterste' was gegaan om vestiging in de havenstad te voorkomen. Zeker toen minister Brinkman liet weten dat met het archief ook het instituut maar naar Rotterdam moest.

Het gebakkelei, het rumoer en de wrevel waren ongetwijfeld debet aan de wat gelaten stemming onder mijn gespreksgenoten. Ja hoor, mooi dat het gelukt was met dat instituut, dat archief en dat gezamenlijke huis, maar keek hij om zich heen dan vond hij het in de fotografie toch maar 'diep treurig', zei Boersma. Dat instituut zou een reservaat worden waarin fotografen zich 'zelfgenoegzaam klagend' konden terugtrekken, vond Vroege. Niet meer dan een beginnetje was het, vond Monshouwer en, instituut of niet, de positie van de fotografie was en bleef 'zorgwekkend'.

'Voltooid?' luidde de titel van mijn artikel, naar een zinsnede uit de openingstoespraak van Brinkmans opvolger Hedy d'Ancona: 'Met de voltooiing van het complex hier in Rotterdam is naar mijn mening (...) de infrastructuur van de fotografie, althans op rijksniveau, voltooid.' Dat van dat 'rijksniveau' zat overigens niet in haar eigen, oorspronkelijke versie. De woorden waren haar ingefluisterd door Monshouwer die daarmee, althans op papier, de fotografie de mogelijkheid wilde bieden 'nieuwe beleidsdoelen' te formuleren, zoals hij nadien verklaarde.

De crux van de titel van mijn artikel zat 'm, natuurlijk, in het toegevoegde vraagteken.

Zelden een visie

De mensen die ik sprak, waren mensen uit 'het veld', zoals dat toen werd genoemd. Ambtenaren, bestuurders en politici kwamen slechts zijdelings ter sprake, in de vorm van de beslissingen die ze ooit hadden genomen op grond van wat mijn gespreksgenoten op hun beurt weer ooit hadden gezegd en/of geschreven.

Dat mag misschien een beetje bevreemden, zo gek was het ook weer niet. Want als er één ding duidelijk werd uit mijn artikel dan was het wel dat die ambtenaren, bestuurders en politici in de eerste plaats 'volgelingen' waren geweest. De aanzetten, de ideeën en plannen waren uit het veld gekomen. Zij hadden enkel gereageerd – en meestal niet eens zozeer op die aanzetten, ideeën en plannen als wel op de reacties op die aanzetten, ideeën en plannen uit andere hoeken van datzelfde veld en – uiteraard, ook toen al – uit de media die het allemaal op de voet volgden.

Of ze nu werkten voor het Rijk of voor deze of gene gemeente, gewoonlijk beslisten ze, en dat – uitzonderingen daargelaten – in de meeste gevallen pas na lang aandringen. Sturen deden ze hooguit

in het laatste stadium. En als ze stuurden, stuurden ze zelden vanuit een weloverwogen visie op de kwaliteiten, functies en waarden van de fotografie, noch op de kwaliteiten in en diversiteit van 'het veld'. Laat staan dat ze door-drongen leken van het in vergelijking met andere disciplines – vormgeving, architectuur, film, beeldende kunst, toneel, theater, muziek – magere karakter van de voorzieningen in en voor de fotografie, oftewel van de infrastructuur.

Voorzover er sprake was van beleid, was dat vooral een kwestie van tamelijk nauw geformuleerd eigenbelang

Met andere woorden: van doelgericht, weloverwogen beleid was geen sprake. Althans niet waar het ging over datgene waarover het eigenlijk had moeten gaan: de fotografie. Voorzover er sprake was van beleid, was dat vooral een kwestie van tamelijk nauw geformuleerd eigenbelang.

Dit gebrek aan inzicht en beleid vormde onmiskenbaar een probleem. Maar het was niet het enige. Want als er iets opviel in het wordingsproces van het Huis van de fotografie dan was het wel het schrijnende gebrek aan eensgezindheid in het veld dat het had moeten schragen. Ook daar stond gaandeweg het eigenbelang steeds meer voorop.

Het laat zich wel verklaren. Uit historisch gegroeide grootstedelijke animositeit bijvoorbeeld, uit de altijd meespelende verschillen in persoonlijke stijl, uit de armoede van de fotografische infrastructuur die onderlinge concurrentiestrijd in de hand werkt, misschien zelfs

uit het solistische karakter dat het fotografische metier nu eenmaal aankleeft. Maar verklaarbaar of niet, problematisch was het wel.

Op het ministerie van WVC gingen de handen zo nu en dan ten hemel, zo liet ik me vertellen. Wat wilden die fotografen nu eigenlijk?

Dorpse onmin

Achteraf en met de afstand van de tijd valt op, hoe provinciaals zo niet dorps de onmin van toen eigenlijk was. Hoe groot het gebrek aan openheid, hoe heftig het onpraktische streven naar het grootste gelijk.

Maar wat nog het meeste opvalt aan de reeks gebeurtenissen die ter sprake komt in 'Voltooid?' is de beklemmende parallel die ze vertoont met wat zich nadien zou afspelen rond de erfenis van de jurist en overenthousiaste amateur-fotograaf Hein Wertheimer (1913–1997). Zijn pakweg 22 miljoen voor de oprichting van een fotomuseum bestemde guldens zouden het 'fotoveld' opnieuw verdelen, en het vraagteken uit de titel van toen op een onverwachte manier nieuw leven inblazen. En dat is nog maar zacht uitgedrukt.

De wederwaardigheden rond Wertheimers erfenis worden elders in dit tijdschrift uitgebreid uit de doeken

gedaan. Maar de hoofdlijnen zijn voldoende om de moeizame weg naar het foto-instituut weer op te roepen.

Als bestaan en bestemming van het legaat in najaar 1997 door de erfgenaam, het Prins Bernhard Fonds, bekend zijn gemaakt, is 'het veld' – dat wil zeggen de vertegenwoordigers van de grote, reguliere fotografie-instellingen – aanvankelijk eensgezind: het geld moet optimaal worden ingezet. Maar al gauw splitsen zich

Op het ministerie gingen de handen zo nu en dan ten hemel: wat willen die fotografen nu eigenlijk?

de geesten over wat dat betekent, 'optimaal'. En jawel: over wáár dat iets kan betekenen. De opzet van iets heel nieuws, in Amsterdam? De uitbouw van het armlastige bestaande, in Rotterdam? Binnen de kortste keren wordt de vestiging van instituut, archief en atelier, kortom van het Huis van de fotografie in Rotterdam, weer operakeld. In Amsterdam wordt openlijk geroepen dat nu deze stad 'aan de beurt' is en wordt gespeculeerd over een verhuizing van het Huis, waarmee niet alleen het Rotterdamse gemeentebestuur, maar ook het ministerie van OCW tegen de haren in worden gestreken. Net als jaren eerder buitelen de voorzetjes, opzetjes en plannen al snel over elkaar heen. In Rotterdam wordt het idee gelanceerd om de foto-instellingen samen met het in Amsterdam gevestigde Filmmuseum te laten opgaan in een 'instituut voor de beeldcultuur', een plan dat in de hoofdstad natuurlijk slecht valt. Maar enkele maanden en een vraag van cultuurstaats-

secretaris Van der Ploeg later wordt het idee gekopieerd als 'mainport voor de beeldcultuur'. Ieder ander geluid (zoals het pleidooi van het Groningse Noorderlicht voor een 'satelliet-model' van enkele geografisch gespreide, onderling gelieerde instellingen) vindt al snel een roemloos einde in het bestuurlijke en verbale geweld tussen de twee kemphanen.

Er wordt, net als jaren eerder, onderzoek verricht. Stapels oude rapporten komen uit de kast, stapels nieuwe worden gemaakt. Er wordt gegoocheld met locaties, architecten stapelen in glanzende prospectussen luchtkasteel op luchtkasteel. Kranten en tijdschriften volgen het krakeel op de voet, voorzover mogelijk.

En net als jaren eerder is het eindresultaat bijna een anticlimax te noemen. Besluit het Prins Bernhard Fonds aanvankelijk het legaat onder voorwaarden te zullen inzetten voor de oprichting van een nieuw museum in Amsterdam, wanneer na verloop van tijd duidelijk wordt dat de gemeente Amsterdam aan de voorwaarden niet wil of kan voldoen, wordt de beslissing herzien en het legaat alsnog neergelegd in Rotterdam. Is de bekendmaking van het eerste besluit zelfs een televisie-evenement (het moet een unicum zijn in de Nederlandse fotogeschiedenis), de herziening passeert vrijwel in stilte.

Kortom: eigenlijk was het opnieuw een janboel waarin keer op keer niet beleid maar eigenbelang prevaleerde. Onder het mom te bouwen aan een toekomst werd er in de eerste plaats gesleuteld aan het onvoltooide verleden – door de fotografen en de instellingen en door de ambtenaren, bestuurders en politici. (Iemand zou eens moeten onderzoeken hoeveel tijd er met 'de strijd om het legaat' verloren is gegaan, hoeveel plannen er niet zijn uitgevoerd, hoeveel mogelijkheden zijn blijven liggen, kortom: hoeveel *verlies* er eigenlijk is geleden tijdens al dat streven naar winst.)

Aan de andere kant: de gebeurtenissen

noopten het gemeentebestuur van Amsterdam wél om tegemoet te komen aan de verlangens van het 'eigen' veld en de oprichting te faciliteren van een stedelijk fotografiemuseum, het Foam. Waarmee het aantal nieuwe podia meteen verdubbelde, want halverwege de legaatkwestie was de stad reeds verblijd met het particuliere, door de De Pontstichting gefinancierde Huis Marseille. Tranen met tuiten, zoals in de vroege jaren negentig, werden er derhalve niet gehuild.

Onherkenbaar landschap

Ondanks de parallellen heeft het in 'Voltooid?' geschetste landschap van de fotografie iets onherkenbaars gekregen. Er zijn in vergelijking met toen huizen bijgebouwd, uitgebouwd, verplaatst en verpieterd. En dus liggen de wegen er anders bij. Net als de kanalen trouwens, hier eentje gedempt, daar eentje verdiept. En ook de deuren naar het landschap buiten Nederland staan beslist meer open.

In Rotterdam zijn de grootste beeldcultuurplannen weliswaar gesneuveld, maar zijn de drie foto-instellingen wel gefuseerd tot één Nederlands fotomuseum dat, tenminste als alles goed gaat, in januari 2007 een nieuw onderkomen zal betrekken op de Kop van Zuid. Het Rijksmuseum werd de hoeder van de historische 'nationale fotocollectie'; het gebeurde officieel in het voorjaar van 1994 met de overdracht van het negentiende-eeuwse deel van de alweer bijna tien jaar eerder door het rijk aangekochte collectie van verzamelaar Bert Hartkamp. Verbouwd werd er in Haarlem, waar in De Hallen, onderdeel van het Frans Halsmuseum, inmiddels vrijwel permanent fotografie geëxposeerd wordt. Uitgebouwd werd er in Groningen, waar Noorderlicht – organisator van het enige jaarlijkse fotofestival in Nederland en met ingang van 2000 opgenomen in de Cultuurnota – de beschikking kreeg over een permanente expositieruimte.

Het Prentenkabinet van de Rijksuniversiteit Leiden daarentegen is sindsdien een beetje verkommerd. Decennialang de solitaire motor achter de academische studie van de Nederlandse fotografie-geschiedenis, zag het zich zijn zelfstandige behuizing ontnemen in de zoveelste universitaire bezuinigingsronde en zijn collectie anonimiseren in die van de Universiteitsbibliotheek – al maakte de samenwerking met het ook al nieuwe fotografiemuseum in Den Haag (onderdeel van het Gemeentemuseum aldaar) het verlies weer een beetje goed.

En dan is er nog het tweejaarlijkse fotofestival in Breda dat nieuw leven is ingeblazen, dan is er nog het nieuwe glossy fotomagazine *Eyemazing*, dan zijn er nog de regelmatige fotografeveilingen, dan is er nog de actuele website photoq, dan zijn er nog de binnenlandse fotografen die meer en meer worden getoond in het buitenland. En al werden er fotogalerieën opgedoekt, er kwamen er ook weer nieuwe bij.

Maar is dat alles het resultaat van beleid? Nee, nauwelijks. Er wordt, zoals mag blijken uit het duw- en trekwerk rond zowel het instituut als het Wertheimer-legaat, in de eerste plaats geïmproviseerd, zowel door het veld als door de overheden. Er zijn vooral een

hoop kleine beleidjes, meer ingegeven door defensief eigenbelang dan door een gedegen visie op de brede maatschappelijke rol en betekenis van het medium. De oprichting van dat 'Huis van de fotografie' in de vroege jaren negentig had daarin verandering kunnen brengen, maar dat deed het niet om de eenvoudige reden dat zijn positie te zwak en omstreden was.

De veranderingen in het landschap van de fotografie ('de infrastructuur', om met Hedy

Zo veel nutteloos gedoe, zo weinig beleid – en toch altijd te zien en toch relatief zo veel resultaat

d'Ancona te spreken) kwamen vooral tot stand ondanks de afwezigheid van doelgericht beleid. Wat er gebeurde en veranderde, gebeurde en veranderde in de eerste plaats door de inzet van deze en gene persoon en instelling in het veld: het is de positieve keerzijde van wat ik eerder het defensieve eigenbelang noemde.

De overheidsbemoedening met de fotografie is nog altijd 'niet diep' en 'marginaal'. Wat het Rijk betreft: de meest recente cultuurnota (2005–2008) spreekt boekdelen. Welgeteld twee van de ruim vierhonderd daarin opgenomen (en dus door het Rijk ondersteunde) instellingen zijn actief op het terrein van de fotografie: het Nederlands Fotomuseum in Rotterdam en Noorderlicht. Hun gezamenlijke ondersteuning bedraagt net iets meer dan een miljoen euro, pakweg 0,2 procent van het cultuurbudget. En wat betreft gemeentelijke en provinciale overheden, hoewel in voorkomende gevallen (met andere woorden: afhankelijk van wat aan

Eddie Marsman

is freelance journalist en projectorganisator. Hij schrijft hoofdzakelijk over fotografie, onder meer voor *NRC Handelsblad*

activiteiten binnen de grenzen wordt ontplooid) allerm minst te verwaarlozen, geldt ook hier dat de bijdragen absoluut noch relatief ruimhartig te noemen zijn. Althans: niet ruimhartig gezien de maatschappelijke, culturele en artistieke rol van het medium als drager van gebeurtenissen, gedachten, goederen, geneugten en geschiedenis, kortom als medium dat dagelijks zichtbaar is in – en dagelijks van invloed is op – werkelijk ieder facet van het individuele en maatschappelijke leven. En daarmee op de keper beschouwd net zo belangrijk is geworden als geschreven taal.

Dat kun je die overheden natuurlijk verwijten, en onterecht zou dat niet zijn. Maar evenmin onterecht zou het zijn om ‘het veld’ – dat conglomeraat van fotografen, pleitbezorgers en instellingen – te verwijten dat het dat fundamentele belang te veel uit het oog verloren is in de strijd om het eigenbelang – hoe begrijpelijk dan ook.

De schijn tegen

Fotografie heeft de schijn tegen, denk ik wel eens. Iedereen doet het, altijd en overal kom je het tegen. En al kan het bij tijd en wijle danig gaan vervelen, je ontkomt er nooit aan. Fotografie is taai – net zo taai als oud zeer. Het is ongetwijfeld een van de verklaringen voor die merkwaardige paradox: zo veel nutteloos gedoe, zo weinig beleid en toch altijd te zien en toch relatief zo veel resultaat.

Al is dat geen enkele reden om het er *dus* maar bij te laten – zeker niet voor ‘het veld’. Hoeveel er momenteel ook mag gebeuren, de huidige infrastructuur is minstens zo fragiel als die van tien (of vijf, of twee, of twintig) jaar geleden. Nog altijd heeft de armoede de overhand. En daarmee ook, zodra het erop aankomt, de afgunstige cultuur van de armoede. Daar kan alleen datzelfde ‘veld’ iets aan veranderen door de huidige, na veel omwegen, lange strijd en improvisatie bereikte situatie als uitgangspunt te beschouwen voor de toekomst in plaats

van als een voor correctie vatbare onvoltooid verleden tijd.

Om maar te zwijgen over de praktische problemen die iedere culturele instelling nu eenmaal bijna per definitie heeft – de eis van het voeren van beleid op lange termijn versus de afrekening op dat van korte termijn, de wens van grote daden versus het budget voor kleine, de eindeloze papierwinkel als bijproduct van de omgang met overheden die papier beschouwen als hoofdproduct. Dat alles is een ander verhaal, dat wil zeggen een verhaal waarin de fotografie niet verschilt van al die andere artistieke, culturele, sociale of anderszins maatschappelijk onmisbaar geachte activiteiten waaraan soms – maar terecht! – steun is geboden.

Dat alles denk ik nu, terugkijkend op mijn onvoltooide artikel van tien jaar geleden en onvermijdelijk denkend aan hoe ik over tien jaar zal terugkijken op dat artikel van nu.